

FELSEFE VE TEOLOJİDE
KUTSAL YOLCULUK TASAVVURU:
GERÇEKLIK SEYYAHLIĞI VE TANRININ
YOLCULARI

MUSTAFA SAİD KURŞUNOĞLU*

The Concept of Pilgrimage in Philosophy and Theology:
The Journey Toward Truth And Pilgrims of God

Abstract: Throughout the history of philosophy and theology the idea of a sacred journey was used widely in that achieving to the knowledge of God and the reality. The categorical distinction between absolute and limitation and between god and man and the phases that need to be achieving to the absolute all are shaped with the mental and spiritual allegory of the pilgrimage. At the same time, whether or not a pilgrimage the philosophical event was discussed as a journey to achieve the reality. Therefore, in this study the relation of philosophy and theology is determined with the concept of pilgrimage which is extensively used in religious terminology. This study describes that what are the problems of the philosophical and theological pilgrimage? And defines the requirements to this mentally pilgrimage which has been its own rules.

Key-Words: The philosophical Pilgrimage, mental road, spiritual journey, legendary birds.

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü,
[kursunoglu_mustafa_said@hotmail.com]

Öz: Arkaik insan mitolojik anlatılarda kendisi için ulaşılamaz olduğunu düşündüğü hedeflere varabilen alegorik yaratıklar kurgulamıştı. Düşüncenin birbirini takip eden bir çizgide gelişmesi gidilen yol anlayışını meydana getirdi. Böylece felsefe ve teolojinin tanrıya ve gerçekliğe ulaşmada kutsal bir hac yolculuğu içinde oldukları düşüncesi yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Tanrı hakkındaki bilginin mutlaklığı ile yeryüzündeki insanın sınırlılığı arasındaki kategorik ayırım ve mutlaklığa ulaşmada geçirilmesi gereken aşamalar bu zihinsel ve ruhsal hac yolculuğu metaforu ile şekillendirilirken, felsefi etkinliğin de gerçekliğe varmayı hedefleyen bir yolculuk olup olmadığı tartışılmıştır. Bu nedenle çalışmada felsefe ve teolojinin dinî terminolojide kullanılan hac kavramı ile olan yoğun ilişkisi tespit edilmektedir. Çalışma bu felsefi ve teolojik hac yolculuğunun kendine özgü kural ve sorunlarının ne veya neler olduğunu belirleyebilmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Felsefi hac, düşünsel yol, yolculuk, mitolojik kuşlar, kutsal vatan

Giriş: Felsefe Bir Tür Hac Yolculuğu mudur?

174
OMÜİFD

Post-modernitenin yaygın tartışmalarından birisi olan felsefenin nasıl bir etkinlik olduğuna yönelik ortaya konan farklı yaklaşımlara göz attığımızda yolculuk veya yolda olma ile yola ya da yolculuğa çıkma yaklaşımlarının söz konusu tartışmayı iki taraf halinde görmemizi sağlayabildiğini görmekteyiz. Örneğin Dewey'in de güçlü bir şekilde eleştirdiği gibi, yol boyunca ilerlemek insiyakı ile yapılan şeye felsefe denmeli midir? Ya da felsefe skolâstik dönemde olduğu gibi belli geleneklerin önceden belirlenmiş çizgilerini takip etmek ise bu takipten fırsat bulunup da felsefe nasıl yapılacaktır?¹ Oysa felsefenin başlangıcı kendisinden önce gelen geleneklerden bir ayrılma biçiminde olmuştur. Hatta ona göre skolâstik dönemin üniversite duvarları içerisine hapsedilmiş felsefi etkinliği, zekâ ve verimliliğin bilim ve sanata kaçmasına neden olmuştur.²

Ya da günümüzde felsefe Kafka'nın temsili ile verecek olursak; geçmiş ve gelecek arasında sıkışmış bir insanın bir yandan arkasından geçmişin baskısını hissederken, öte yandan yolun üzerinde ilerlemesine engel olarak duran geleceğin gelen baskısını duyumsadığı ve bu iki zıt kuv-

¹ Paul Fairfield, *John Dewey and Continental Philosophy*, Southern Illinois University Press, Carbondale, 2010, s. 94, 95.

² age, s. 95.

vet arasında hareketsiz kalakalmış bir konumda durmaktadır.³ Bu insan geçmişin arkasından onu iterek gelecekle savaşmasını istediğini ve geleceğinde bunun tersini yaparak geçmişle savaşmasını istediğini bilmektedir.⁴ İşte bu paradoksal durum da felsefe adına yolda olmanın bir diğer versiyonu olmaktadır. O halde ister belli bir yolu takip ederek bir felsefe yapalım isterse de kendimizi tam da yolda sıkışmış bir durumda hissedelim her iki durumda da bir tür yolculuk durumunda olduğumuzu söyleyebiliriz.

Bu iki durum arasında geleceğin belirsizliğine güvenemeyen insan önce geçmişe dönmekte Johnson'un ifadeleri ile ya herhangi bir felsefî geleneğe mürit olmakta ya da geçmişti tahrip ederek geleceğin belirsizliğine güvenmekten başka çaresi kalmayınca da müritliği bırakıp felsefî yolculuğa çıkmaktadır.⁵ Artık felsefe belli bir amacı ve disiplini, ulaşmak istediği hedefleri ve bu uğurda katlanılacak meşakkatleri olan bir tür hac yolculuğudur (pilgrimage)⁶. V.Turner ve E.Turner'e göre "hac üç aşamalı bir ayındır. İlk aşama ayrılığa yolculuktur. İkinci aşama ise varılan hedefin tecrübesi eşliğidir. Üçüncü aşamada ise eve dönüş ve yeniden teşekkül etmedir."⁷ Görüldüğü gibi böylesi bir tanımlama dini bir haccın niteliklerini ifade ettiği gibi aynı zamanda düşünsel anlamda bir zihin faaliyeti için de kullanılabilir bir yapıdadır. Ancak eğer felsefe böylesi bir hac yolculuğu ise doğmalardan veya uyarlanmış kabullerden doğan bir anlayış

³ Hannah Arendt, Jerome Kohn, *Between Past and Future*, Penguin, New York, 2006, s. 7.

⁴ Oliver Marchart, "Time for a New Beginning, Arent, Benjamin and The Messianic Conception of Political Temporality", *Redescriptions: Yearbook of Political Thought and Conceptual History*, ed.: Pasi Ihalainen, Vol.: 10, Lit Verlag, Berlin, 2006, s. 135.

⁵ Tony W. Johnson, *Discipleship or Pilgrimage? The Educators Quest For Philosophy*, State University of New York Press Albany, 1995, s. 80.

⁶ age, s. 138. Pilgrimage: Bireylerin saygı içerisinde ve oldukça saygın bir yere yaptıkları hac yolculuğuna denilmektedir. Buna göre, pilgrimage ruhsal ve maddi dünyanın birleştiği bir haritada ve fiziksel mekân üzerinde maddi ve manevi yara ve hastalıkların da iyileştiricisi olarak, büyük bir fiziksel çaba ve gayretle yerine getirilir. Her ne kadar seküler bir anlamda kullanılsada pilgrimage mistik ve dini karakteri ağır basan bir anlam genelliğine sahiptir. Kim Kennedy White, Charlie T Mc Cormick, *An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art*, Vol.:1, ABC-CLI, LLC, Santa Barbara, 2011, s. 995, 996.

⁷ Kim Kennedy White, *An Encyclopedia of Beliefs*, s. 996.

olmaksızın bu yolculuğa uygun yeni bir ahlak söz konusu olabilecek midir?⁸ Ya da geçmiş ile gelecek arasında sıkışıp kalmış insan için bu sıkışıklık bir engeli kaldırınca yürüyüp gidilebilecek bitişik bir sıkışıklık mıdır yoksa ikisi arasında bir uçurum mu vardır? Eğer bu iki durum arasında bir uçurum varsa o halde geleceğe yönelik yeni bir başlangıç için yeni bir sıçramaya bir devrime ihtiyaç vardır.⁹

Bir hal ve durum ismi olarak yolculuğun ve yolcunun felsefe ile olan bu ontolojik ilişkisi, bu yolculuk metaforunun ve hatta düşünsel hac yolculuğunun anlam izlerinin köken olarak mitolojide ve düşünce tarihinde aranmasına, ayrıca teolojik bakımdan da değerlendirilmesine neden olmaktadır. Her şeyden önce hac (pilgrimage) kelimesi kavramsal bir boyuta varan bir biçimde kullanılması ile dikkat çekmektedir. Belli bir manevi amaç ve yüksek bir gaye uğrunda gerçekleştirilen kutsal yolculuklar bir yana, insanoğlunun içinde bulunduğu coğrafi ortamın koşullarını aşarak bilinmeyene ulaşmasını da sembolize eden pek çok mitolojik figür söz konusudur.

176

OMÜİFD

Yalnızca modern insanın düşünmenin ne'liği ile ilgili entelektüel bir çabaya sahip olduğunu ya da krizi hissedip yeni başlangıç veya devrim gibi fantezilerle ilgilendiğini düşünmenin yüzeysel bir bakış olduğunu söyleyebiliriz. Zira arkaik insan da sürekli yeni başlangıçları aramış ve hayal gücünün de yardımı ile en olmaz tasavvurları olası yapmaya çabalamıştır.

Yerle-Gök, Soyutla – Somut Arasında Yolculuk ve Mitolojik Sembolizm

Odysseus, mitolojik anlamda ve günümüzde de yolculuk dendiğinde ilk akla gelen örneklerden biridir. Ülkesi İthaka'dan gelip Truva kentini on yıl süren zorlu savaşıardan ve hileli tuzaklardan sonra ele geçirip yeniden ülkesine dönmek için yine on yıl sürecek sonu belirsiz bir yolculuğa çıkması ve bu yolculukta yaşadıkları Homeros tarafından epik olarak anlatı-

⁸ age, s. 14.

⁹ Oliver Marchart, *Redescriptions*, s. 142.

lır. Acılarla dolu bir yolculuğa katlanması, varılacak yere duyulan güçlü özlem, vardığında artık farklı biri olması yolunu kaybetmesi, yolda bela ve musibetlere duçar olması, çeşitli günahlarla sınanması¹⁰ onu belli bir amaç için yapılan yolculuklar geleneğinde önde gelen bir noktaya taşımaktadır. Nitekim bu niteliklerinden dolayı alegorik geleneğe bağlı gnostik pagan çevreler ve hristiyanlık bu efsaneyi insanın kendi ruhuna ve tanrısal kökenine olan yolculuğu anlamında sembolik olarak kullanmışlardır.

Odysseus'un güçlü kişiliği ve mücadelesi etrafında örülen bu yolculuk teması mitolojilerin insan kahramanlar üzerinden yaptığı bir sembolleştirme örneğidir. Bu tür insanî sembolleştirmeler ziyadesiyle ruhani veya dini hac yaklaşımları için kullanılmış olsa da, hayatın bizzat kendisinde bulunan akış nedeni ile olduğunu söyleyebileceğimiz bir algı ile daha doğal ve çarpıcı simgeler de kullanılmıştır. Çünkü böylesi bir yolculuğu ancak bir kral yapabilecektir. Bu nedenle kahramanlar üzerinden yapılan bu sembolleştirmelerden daha da derinde diyebileceğimiz bir ölçekte doğal dünya ve diğer canlılar üzerinden de yolculuk teması sıklıkla işlenmiştir.

Pers edebiyatının Simurg'u, Antik Yunan'ın Phoenix'i, Tasavvuf Edebiyatının Anka'sı ve Hind mitolojisinin Garuda'sı insanoğlunun tarihinde binlerce yıldır ulaşılmaz sanılan hedefe varmanın, durmaksızın ve manilere aldırmaksızın ilerlemenin, insanın kendi gerçekliğine ulaşmasının ve kendi varoluşunu kendisinin gerçekleştirmesinin kuşlar ile anlatılan efsanevi sembolleri oldular¹¹. Mitolojik anlatımların birbirlerine olan

¹⁰ Simon Coleman, John Elsner, *Pilgrimage Past and Present in The World Religions*, Cambridge, University Press, New York, 1995, s. 1.

¹¹ Bu arkaik anlatılarda "Garuda" kuşların kralı ve tanrı Vishnu'nun göksel taşıdır. George M. Williams, *Handbook of Hindu Mythology*, ABC-CLİO, Oxford, 2003, s. 138. Simurg ise M.S. 1000'li yıllara ait Firdevsi'nin Şahname'sinde anlatılan hükümdar Sam'ın albino hastası olan oğlu prens Zal'i dağa bırakması ile dağda çocuğu şefkatle büyüten ve daha sonra da Zal'in oğlu ünlü Rüstem'in doğmasını sağlayan tavus kuşunun adıdır. Sembolik olarak bu kuş teklik ve çokluğun birlikteliğini ifade eder. Robert S. Ellwood, *Tales of Lights and Shadows : Mythology of the Afterlife*, Continuum International Publishing, London, 2010, s. 128,129.

benzeşliklerini paralellik ölçeğinde gösteren bu fantastik kuş anlatıları, göksel tanrılarla iletişim ve kehanete sahip olmanın bilinen en eski sembolleri olarak ortaya çıktılar.¹²

Bu tür mitolojik anlatılar gerek tarihsel anlamda eski olana tekabül edişleri ile gerekse de içeriklerinin dinsel ve felsefî alanlarla yer yer benzeşlik ve yer yer de anımsatma yolu ile bir bağ kurmaya neden olmaları ile dikkat çekmektedirler. Söz konusu mitolojik uçan yaratıklarla sembolize edilen bilinmeyene ulaşma, çetin koşullar altında yüce bir hedefe yolculuk yapma, yeryüzünden ayrılarak varılan yeni yurttan tanrıya ve ölümsüzlüğe ulaşma gibi anlatılar dinlerin ortak teması ve ritüeli olan “kutsal yolculuk” (hac-pilgrimage) kavramını anımsatmaktadır. Uçarak zaman ve mekânın ötesindeki gerçekliğe ulaşmak arzusu insanın her zaman en önemli tutkularından biri olmuştur. Geçmiş ve gelecek arasında sıkışmışlık duygusunun modern insandan çok daha önce arkaik insan tarafından da bir varoluşsal kriz olarak algılandığını ifade edebiliriz. Arkaik insan bizim sinema ve sanatla aşmaya çalıştığımız bu krizi hayal gücü ile aşmaya çalışıyor gözükmektedir. Hayat şimdide ise, ölüm gelecektedir. Varlık yaşıyor ise gelecek yoklukla meydan okumaktadır. Öyle ise kutsallık yani sorunu insan lehine çözecek bir gücün devreye girmesi insanın doğal bir arzusu olmaktadır.

178
OMÜİFD

Tasavvuf edebiyatında ise Feridüddin Attar bu kuştan hikmetin ve kendini aramanın sembolü olarak ünlü Mantıku't-Tayr (1177) adlı eserinde söz etmektedir. Kaf dağının ardına varan kuşlar kendi özlerinden Simurgu Anka'nın nidasını duyarlar. Kuşların padişahının aslında onların özünde olduğunu anlarlar. Ancak bu bilince ulaşmak için çeşitli aşamalardan geçmeleri ve uzun bir yolculuk yapmaları gerekmiştir. Feridüddin Attar. *Mantıku't-Tayr*, çev.: Sedat Baran. Antik Şark Klasikleri, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 382.

Phoenix'e gelince; eski Mısır ve antik Grek mitolojisinde güneşin tanrısallığı ile ilişkilendirilmektedir. Bu efsanevi kuş güneşe varmak için ona doğru uçarak ölmekte ve küllerinden yeni bir tane daha doğmaktadır. Böylece her zamanda bir tane phoenix bulunmaktadır. *Britannica Concise Encyclopedia*, Encyclopaedia Britannica, Inc, Chicago, 2006, s. 1490. Tasavvuf literatüründeki Anka kuşu ise Hind ya da İran kaynaklı Türk folkloruna ait bir masal ögesidir.

¹² Jane Garr, Hasan M. El-Shamy, *Archetypes and Motifs in Folklore and Literature :A Handbook*, M.E. Sharpe, Inc. New York, 2005, s. 80.

Özellikle Attar'ın (1136-1221) son derece başarılı bir şekilde mitolojik Simurg-u Anka kuşu üzerinden kendini tanıma ve tanrıya ulaşma felsefesini metaforik bir biçimde anlatması, söz konusu fantastik kuşlar ve kutsal yolculuk ilişkisinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir diyebiliriz. Kanaatimize göre Attar eski İran mitolojisine ait Simurg efsanesini İslam dinine ait hac ibadetinin kişiyi ulaştırmak istediği hedefler doğrultusunda yeniden kurgulamıştır. Özellikle yedi vadi ile sembolize edilen aşamalı geçilen uzun yol¹³ ve varılan yüce dağ¹⁴ gibi semboller İslam hacının tavaf ve Arafat dağı gibi sembolleri ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu makalenin konusu özel olarak Attar'ın eserine yönelik bir inceleme olmadığı için konuyu başka bir çalışmaya bırakıyoruz¹⁵.

Mitolojilerin anlatıları içerisinde fantastik kuşlarla vurgulanan aşılama sınırları aşmak teması, güçlü bir hedefe varma, ulaşma arzusunun eskiden beri insanda bulunduğunu göstermektedir. Nitekim günümüzde de dağcılık ve paraşütcülük gibi spor aktivitelerinde hissedilen varoluşsal duygular bunu göstermektedir denilebilir.

Mitolojik anlatılarda arkaik insan kendi sınırlı yeryüzü yaşamının karşıtı olarak sınırsızlık, özgürlük, kutsallık ve yücelik anlamlarını yüklediği gökyüzü ile arasındaki bağı sağlayan bir ara canlı olarak kuşları değerlendirmektedir.¹⁶ Arkaik insanın düşüncesi mekanik bir eylemselliğe sahip olduğu için bizden farklı düşünmektedir. Mitteki temalar böylesi bir tasavvurun doğal ürünleri olmaktadır. Yaşadığı dünyayı felsefi anlamda sorgulamaksızın var kabul eden bu yüzeysel bakış açısı açıklama olarak olaylar arasındaki ilişkiyi mekaniksel bir etkileşimi esas alarak kabul etmekteydi. Aynı seviyede ve aynı şekilde sonsuz olarak tekrarlanan olaylar zinciri olmasını kendi huzuru için istemekteydi. Bu olaylarda

¹³ Farid Ud-Din Attar, *The Conference of the Birds*, Trn.: Afkham Darbandi and Dick Davis. London: Penguin Books, 1984, s. 14.

¹⁴ age, s. 16. ayr., Bkz. "bizim yüce amacımıza uygun bir hac seyyahu..", s. 31. "ben krallığımızın yolunda bir hacıyım..", s. 34.

¹⁵ Kimi araştırmacılara göre Attar hayatının önemli bir bölümünde Mekke'ye ve diğer önemli İslam merkezlerine sürekli seyahat etmiş bir fakir dervıştır. <http://www.angelfire.com/rnb/bashiri/Poets/Attar.html>

¹⁶ <http://www.mythencyclopedia.com/Be-Ca/Birds-in-Mythology.html>

ani değişiklik olduğunda ise bu anlayış ritmi bozulmakta ve bu nedenle de hayal ürünü figürler söz konusu transformasyona eşlik etmekteydi.¹⁷ Dolayısıyla fantastik kuş figürlerinde yeryüzündeki insan yaşamının kendine özgü ritmi ile gökyüzünün büyüklük ve sınırsızlık gibi farklı nitelikleri arasındaki boşluğa hayal objeleri yerleşmektedir denilebilir.

Ayrıca Eliade'nin de belirttiği gibi tıpkı günümüz insanının günlük hayatın ritminin ve zamanın dışına çıkmak için sinema ve sanat etkinliklerinde fantastik figürleri kullanması gibi, arkaik insan da dönemi itibarıyla aynı amaç doğrultusunda bu figürleri kullanmaktadır.¹⁸

Bu ve benzeri nedenleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte burada bir doğru bakış açısı sorunu söz konusu olmaktadır. Fantastik kuşlar örneğinde olduğu gibi mitolojik figürleri değerlendirirken bu anlatıların içinde yaşanan dünyanın olduğu gibi anlatılması değil de kişinin kendi anlayışını içinde yaşadığı dünyada açıklaması olarak ele almak gerekmektedir. Bu bakış açısı antropolojik ve hatta varoluşsal bir değerlendirmeye olmalıdır.¹⁹

Bu nedenle mitolojiler karşısında her şeyden önce nereden itibaren alegorik bir yapı ve semboller ile ve nereye kadar gerçeklikle karşı karşıya olduğumuz sorunu ortaya çıkmaktadır. Buna göre mitolojilerin aslında iki temel yaklaşımı söz konusu olmaktadır. İlkinde Mitolojik anlatıların etkileyici ve önemli doğa olaylarının tasviri olduğu naturalistik kabuldür. Diğer yaklaşım ise anlatıların önemli kişilerin ve kahramanların abartılı yaşam hikâyelerini içeren euherestik anlatılardır.²⁰

Mitolojik anlatıların bu ikili ayırımından yola çıkan Thomas Carlyle Shelling ile yaptığı yazışmalarda insan doğası ile tabiatın aynı ilahi öze

¹⁷ Paul Radin, *Primitive Man As Philosopher*, Courier Dover Publications, New York, 2002, s. 232.

¹⁸ Mircea Eliade, *The Sacred And The Profane: The Nature of The Religion*, New York, 1987, s. 205.

¹⁹ Rudolf Bultman, *New Testament and The Mythology and Other Basic Writings*, trn.: Schubert Miles Ogden, Augsburg Fortress Publication, Augsburg, 1987, s. 10.

²⁰ Edward Allen Beach, *The Potencies of God(s):Schelling's Philosophy of Mythology*, State University of New York Press, 1994, s. 25.

sahip olduğunu, bundan dolayı eski insanların saf bir akılla doğaya yönelik yüksek bir hayranlık duygusuna sahip olduklarını; bu nedenle de ortak gerçekliğin naturalistik mitolojilerde dile getirildiğini ifade etmektedir.

Ona göre eski insanlarda hayretin yanı sıra tarihsel kişilere yönelik korku ve hayranlık duygusu söz konusudur. Euhéristik mitolojiler de bu şekilde doğmaktadır. Ona göre bu anlamda Hıristiyanlık en yüksek seviyede bir kahramanlık tapınımı örneğidir²¹. Shelling ise mitolojileri farklı şekilde ikiye ayırmaktadır. Ona göre tarihsel mitolojiler ile doktrinel mitolojiler ayrımı söz konusudur. Örneğin Nuh veya Metuselah gibi mitolojik anlatılar tarihsel gerçeklik ve olaylara dayanmaktadır. Doktrinel olan da ise kurgusal olarak mit yapıcı semboller ve yüklediği anlamlar üzerinden Homer Hesiod örneğinde olduğu gibi kendi düşüncelerini aktarmaktadır²². Sonuçta Shelling mitlerin her iki türünün de tercüme edilmeyi gerektirici bir alegoriklikte değil de biçimle içeriğin aynı olduğu ya da farklı anlatılarla aynı anlamın ifade edildiği bir totolojiye sahip olduğunu savunacaktır. Shelling'e göre insan zihninde bulunan dini eğilim ve kutsallık anlayışı mit anlatıcısının doğal olaylar ile duygu ve hayal dünyası arasında kurduğu ilişkide yerine alacaktır²³.

İşte Shelling'in perspektifinden baktığımızda söz konusu fantastik kuş temalı arkaik anlatılar dönemi itibariyle insan zihninin gerçeklik karşısındaki fenomenolojik tepkisinin ilkel örnekleri olmaktadır. Bu yaklaşımların içlerinde dini inançları barındırmakta oluşu bu mitolojik anlatılardan dinî temalara yükselen bir düşünce evrimine gitmemizi değil de, insan doğasının psikolojik yönelişlerinin ve zihnin kendine özgü gereklerinin gerek mitolojik anlatılar olsun gerekse de dinî ve felsefi yaklaşımlar olsun temel bir eksen olduğunu göstermektedir diyebiliriz. Örneğin ölüm ve hayat, savaş ve barış, mutluluk ve acı, korku ve sevinç gibi zıt soyut ve somut olgular karşısında sorunun doğması ve cevap arayışlarının sürekli-

²¹ age, s. 28.

²² age, s. 29, 30.

²³ age, s. 38, 39.

lik kazanması bu doğanın bir gereğidir. Bu nedenle mitolojiler ve dini düşünceler arasındaki ilişkinin biçimsellikten çok kökensel olduğunu ifade edebiliriz.

Mitolojik anlatıların kuş alegorileri üzerinden tanımladıkları yüceliğe ve karmaşadan sıyrılarak mükemmelliğe ulaşma arzusundan ve değişmeyen gerçekliğe varmaya olan ihtiyaçtan kaynaklandığını ifade edebileceğimiz gizemli yolculuk düşleri semavi dinlerin de kutsal olana varma uğruna gerçekleştirilen kutsal yolculuk inanç ve ibadetlerinde düştürülerek kutsallığın gerçekliği ile buluşturulur. Üstelik mitolojik anlatılardaki göksel yolculuklar ölüm ötesi hayat inancı ile güçlü bir şekilde ilişkilendirilerek doğrudan ebedi hayatla ilintili olarak da algılanır. Britanya'daki megalitik dönemden kalma Bluehenge'de Avon nehri-ne ölümleri sonsuz hayata uğurlama taş anıtları sossuz hayat ve yolculuk imgesinin ne denli eski kökenli olduğunu da göstermektedir²⁴.

182

OMÜİFD

Mitolojilerin bu biçimsel olarak benzer kuş tasvirleri ve bu kuşlara yüklenen fantastik görevler insan zihninin gerçekliğin aranması olarak ifade edebileceğimiz arkaik insiyakının daha çok göksel olana yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece mitolojik anlatılardaki bu insan hayvan karışımı olağanüstü kuş tasvirlerinde insanın yeryüzünde var olduğundan bu yana göksel olana yönelik ilgisinin ve ulaşılmaz olana, ona uygun bir araçla ulaşma arzusunun izlerini gördüğümüzü ifade edebiliriz.

Sonuç olarak güneşe doğru olan yolculuğunda kendi küllerinden sürekli dirilen Phoenix, insanın bilgelik ufkuna ilerlerken ve yine geçtiği her merhalede nasıl bittiğini ve nasıl yeniden var olduğunu betimlerken, Garuda ise kutsal bilgelığe ermişliği ve ulaşılmaz olandan gelmişliği sembolize etmektedir diyebiliriz.

²⁴ Robert S. Ellwood, *Tales of Lights and Shadows*, s. 44.

Orta Çağ Felsefesinde Tanrının Bilgisini Elde Etmek İçin Yapılan Teolojik Yolculuk

Yolculuk kavramının tamamen felsefî bir mahiyette kullanımına Plotinus'da (M.S. 205-270) rastlamaktayız. Onun öğretileri doğrultusunda bu yolculuk insanın ruhunun derinliklerine gerçekleşecektir. "Çünkü insan ruhunda geri dönüş ilkesi vardır. Ruh tanrının arzusudur ve bu nedenle kayıp vatan özlemi onda vardır. Tanrısız yaşam karanlık bir gölgedir. Tüm varlıklar idealar merdiveni üzerinde tanrıya doğru yükselirler ve bu tanrıdan gelip tanrıya giden döngüde yer almak için çaba gösterirler.²⁵ Camus'a göre Greco-Christian düşüncenin doğuşunda yeni Plâtoncu sistemin enkarnasyon üzerinden önemli bir etkisi vardır. Buna göre, İncil'den, ruhsal bilgiye ve Plotinus'un öğretilerinden Augustinus'a birbirini tamamlayan dört evre vardır. Sonuçta yolculuk Augustinus'un Hz. İsa'da tanımladığı dinî enkarnasyonda tamamlanmaktadır.²⁶ Yolculuk kavramının, hem düşünsel hem de ritüel olarak dini alanda yerini almasına neden olmuştur diyebiliriz.

Orta Çağ Hristiyan dünyasının ve Protestan teolojisinin tanrının bilgisi ve bizim bilgimiz hakkındaki farka işarette önemle üzerinde durdukları yaklaşım Pavlus'un mektuplarında geçen "Şimdi her şeyi aynadaki silik görüntü gibi görüyoruz, ama o zaman yüz yüze görüşeceğiz. Şimdi bilğim sınırlıdır, ama o zaman bilindiğim gibi tam bileceğim"²⁷ ifadeleridir.²⁸ Bu ifadelerde tanrının bilgisinin bize yeryüzündeyken ulaşabileceği ve biz tanrının huzurunda iken de bu bilginin yine bize ulaşabileceği ifade edilmektedir. Pavlus'un bu sözlerinin anlamı noktasında Orta Çağ boyunca devam eden pek çok tartışma olmakla beraber burada yeri geldiği için Attar'ın yukarıdaki cümleleri açıkladığını düşündüğümüz bir şiirini burada söz konusu edeceğiz:

²⁵ Albert Camus, Ronald D. Srikley, *Christian Metaphysics and Neoplatonism*, University of Missouri Pres, Columbia, 2007, s. 102.

²⁶ age, s. 45.

²⁷ *1.Korintliler*, 13: 12

²⁸ Richard Alfred Muller, *Post-Reformation Reformed Dogmatics, Vol; 1:Prolegomena to Theology*, Baker Books, Dartmouth, 2003, s. 256.

“Ben gözlerinizin önüne konulmuş bir aynayım
 Ve benim yücelik denizimin önüne her kim geldiyse
 İşte onlar kendilerinin benzersiz gerçekliklerine ulaşırlar
 Böylece sizler dolaşp, gezerek uzak yolculuklara çıkarsınız
 Oysaki kendiniz anlayabilseydiniz kendinizin ne olduğunu
 Siz beni daha önceki benliklerinizde bulacaktınız.”²⁹

Bu durumda ister yeryüzünde isterse de tanrının cennetinde olsun her iki halde de tanrı hakkındaki sınırlı ya da mutlak bilgi insanlara ulaşmaktadır. Ancak fark dolaylılık ve tamlık olarak belirlenmektedir diyebiliriz. Pavlus’un sonra diye belirttiği bu fark Hıristiyan teolojisinde yolda olma veya yolculuk ifadesi ile sıklıkla vurgulanmaktadır.

“İman sayesinde İbrahim miras alacağı yere gitmesi için çağrılınca, Tanrı’nın sözünü dinledi ve nereye gideceğini bilmeden yola çıktı. İman sayesinde bir yabancı olarak vaat edilen ülkeye yerleşti. Aynı vaadin ortak mirasçıları olan İshak ve Yakup’la birlikte çadırlarda yaşadı. Çünkü mimarı ve kurucusu Tanrı olan temelli kenti bekliyordu. İbrahim, yaşı geçmiş ve karısı Sara kısır olduğu halde, imanı sayesinde vaat edeni güvenilir saydığından çocuk sahibi olmak için güç buldu. Böylece tek bir adamdan, üstelik ölüden farksız birinden gökteki yıldızlar, deniz kıyısındaki kum kadar sayısız torun meydana geldi. Bu kişilerin hepsi imanlı olarak öldüler. Vaat edilenlere kavuşamadılarsa da bunları uzaktan görüp selamladılar; yeryüzünde yabancı ve konuk olduklarını açıkça kabul ettiler. Böyle konuşanlar bir vatan aradıklarını gösteriyorlar. Ayrıldıkları ülkeyi düşünselerdi, geri dönmeye fırsatları olurdu. Ama onlar daha iyisini, yani göksel olanı arzu ediyorlardı. Bunun içindir ki, Tanrı onların Tanrısı olarak anılmaktan utanmıyor. Çünkü onlara bir kent hazırladı³⁰”

Görüldüğü gibi yolculuk, kutsal bir hedefle yola çıkmak ve göksel vatanın özlemi ve varılacak göksel şehir teması önemle vurgulanmaktadır. Bu yolculuk teması bir alegori veya metafor olarak değil de doğrudan gerçeklik durumu olarak ortaya konulmaktadır diyebiliriz. Yine “ Çünkü

²⁹ Farid Ud-Din Attar, *The Conference of the Birds*, s. 219.

³⁰ İbraniler, 11: 8-16.

burada kalıcı bir kentimiz yoktur, biz gelecekteki kenti özlüyoruz³¹” ifadeleri ile bu yolculuğun hayat ve ölüm arasındaki gerçeklikle olan ilgisi ortaya konulmaktadır.

Orta Çağ felsefesinde ve özellikle de Augustinus’un (M.S.354-430) felsefesinde hayat ve düşünce kutsal vatana ya da göksel yurda, tanrının şehrine yapılan bir yolculuk, daha doğrusu kutsal bir hac yolculuğu olarak tanımlanmaktadır. Augustinus’a göre yeryüzü ile gökyüzündeki şehir arasındaki bu yolculuk esnasında insan ona kutsallık sunan yanlış tanrılar edinse bile vatana vardığında ya da vatana doğru yolculuğa çıktığında durum değişecektir Çünkü bu yolculuk doğru olan tanrı tarafından yapılan bir yoldadır. Diğer tanrıların hiç biri göksel olmadığı için bu gerçek be göksel olan tanrının sunduğu kutsallığı sunamayacaklardır.³² Böylece tanrının şehrinde onun bilinmesi tam olarak herkes için gerçekleşmiş olacaktır. Ancak yeryüzündeysen gerçek inanca kavuşan bir aile göksel hac yolculuğuna çıkmıştır. Tanrının şehrine gittikleri için de onlar bu yolculukta diğerlerine karşı sorumluluk ve şefkat kuralına bağlı olarak hareket edecektir.³³ Dolayısıyla bu yolculuğa çıkmamış olanlar inançsızlar ya da yanlış inanç sahibi olanlar olduğu gibi bunlar aynı zamanda ahlaki olarak da problemlidirler.

Augustinus’a göre “bu hac yolculuğu esnasında tanrının şehrinin şahidi olan kişinin bu şahitliği, onun duası esnasında tüm diğer yolculuk üyelerinin hep bir ağızdan ağlayıp haykırışında ortaya çıkar. ‘Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi sen de bizi bağışla tanrımız!’”³⁴ Böylece “gökteki tanrı şehrinin yeryüzündeki vatandaşları kimlerdir?” sorusunun cevabı; “hayatları yolu ile göksel vatana yolculuk yapan korku ile ümit, üzüntü ile sevinç arasındaki inanç sahipleridir. Çünkü onların sevgileri doğrudur ve eğilimleri doğru bir şekilde yer almaktadır.”³⁵

³¹ İbraniler, 13: 14.

³² Saint Augustine, (Bishop of Hippo); *The City of God*, trns.: Marcus Dods, (Edinburg, T. & T. Clark, 1871), Stanford University Libraries, Standford, 2012, s. 292.

³³ age, s. 323.

³⁴ age, s. 342.

³⁵ age, s. 15, 16.

İşte bu kutsal yolculuktan dolayı insan ruhu yaşamdan sonra da canlı kalmaktadır. Çünkü insan insana gitmediği için et bedenini bırakmakta tanrıya gittiği için ruhla devam etmektedir³⁶. Sonuç olarak tanrıdan ayrı düşmüş insanların tanrıdan getirdikleri duygu, barış ve huzur duygusudur. Bu duygu da ancak kutsal yolculuk esnasında tanrının halkı ile beraber o tanrıya yolculuğa katılmakla elde edilecektir.³⁷

Augustinus'un bu düşünceleri üzerine şekillenen Thomas Aquinas'ın (1225-1274) yaklaşımı ise bu ayrımı daha sistematize etmek şeklinde olmuştur:

“Biz yaya yol alanlar (wayfarers) yolda olduğumuz sürece tanrıyı hemencecik sevmek ya da onu anlamak durumunda değilizdir. Üstelik aşk kendisi görünmeyen ve anlaşılmayan için de olamaz. Oysa yolda olanlarda tanrıya karşı aşk vardır. Ayrıca göksel vatandaki tanrının bilgisi yaya durumundaki bilginin aksine tanrının hemen görülmesi ve hemen duyumsanması üzerinedir. Yaya durumumuzda ise bizler görülebilir şeylerden yola çıkarak görülemeyen ve anlaşılabilir şeylerden de yola çıkarak anlaşılabilen şeylere yönelmekteyiz. İşte bundan dolayı da onu hemen görmez ve anlamayız. Üstelik irade etmek günahın kökü olduğu (insanın düşmüş durumunda) için bozulmuş bir ruh fonksiyonu olmasını gerektirir. Sonuçta akıl da yeryüzünde tanrıyı hemen ve direkt bir nesne olarak görebilme eksersizliği yapmak istese ki, bunu istese bile yapamamaktadır”³⁸.

Aquinas'a göre bu olumsuzluğu aşıcı güç aşktır. Aşk ister objesini dolaylı olarak görsün, anlasın isterse de dolaysız olarak bulmuş olsun her iki durumda da mahiyet olarak aynı kalır. Ancak burada ortaya çıkan farklılık ise yolda olma ile vatana varma arasındaki farktır. İşte bu fark nedeni ile tanrı hakkında gerçek bilgi ve tam sevgiye ancak onun yurdu-

³⁶ age, s. 20.

³⁷ age, s. 341.

³⁸ St. Thomas Aquinas, *Love And Charity, Readings from the Commentary on the Sentences of Peter Lombard*, Trn.: Peter A. Kwasniewski, Thomas Bolin, O.S.B., and Joseph Bolin, The Catholic University of America Press, Washington, D.C, 2008, s. 171, 172.

na (Fatherland) ulaştığımızda sahip olabileceğizdir. Şimdi ise (yoldayken) yeryüzünde bu göksel hedefin isteği ve bu isteğe duyulan sevgi ile onun bize olan sevgisi bizimledir.³⁹

Böylece Augustinus'un tanrının bilgisi ve sevgisi hakkında yolda olmak ile göksel vatana varmak şeklindeki ayrım "in via" ve "in patria" dolaylı ve vatandaki bilgi farkları olarak Aqustin felsefesinde de ifade edilmektedir⁴⁰ Ayrıca bu her iki filozoftaki bu ikili ayrımında dikkat çeken bir diğer husus da, tanrının şehrine varmak için ölüm sonrasına geçmenin net bir şekilde vurgulanmamasıdır. Buna göre varılacak yer olan tanrının şehri Jerusalem'dir. Ancak gerçek Jerusalem tanrının göklerdeki cennetidir. Yeryüzünde ise tanrıya varanların ruhlarında kuruludur.⁴¹ Dolayısıyla tanrıyı bulanlar yolda olanlardır. Yolda olmayanlar ise ancak yargılayan bir tanrıyı bulmuş olacaktırlar.⁴²

Augustinus'un yol ve vatan ayrımı onun ünlü Confession adlı eserinde de önemle ele alınarak "Tanrının Şehri: Paganlara Karşı" (De Civitate Dei contra Paganos) adlı eserinden daha derinlikli bir yapıya kavuşturulmaktadır. Buna göre bu iki durum gerçekte bizim tanrıda olmamız ile tanrının bizde olmasının farklarıdır. Bu bütün ile parçanın farkı gibidir. Tanrı her yerdedir, fakat şeyler onu barındırır ama onun bütünlüğünü yansıtamazlar. Dolayısıyla insan ruhunun tanrı ile olan ilişkisi parçanın bütünle olan ilişkisidir. Tanrının yurduna varıldığında ise ya da tanrının varlığında bulunduğu ise artık parça ait olduğu bütündür.⁴³

Teolog R. Müller'e göre, insanın tanrı hakkındaki bilgisinin yeryüzü ve gökyüzü ölçekli ayrımı sadece tarihsel akış içinde geçerli değildir. O aynı zamanda bilme modundaki farklılığın tanımlanması için de gereklidir. Buna göre söz konusu ayrım öncelikle Hıristiyan inancındaki insan doğasının dört ana aşamasında geçerlidir. Bunlar da " köken saflığından

³⁹ age, s. 174.

⁴⁰ Richard Alfred Müller, *Post-Reformation Reformed Dogmatics*, s. 256.

⁴¹ Saint Augustine, (Bishop of Hippo); *The City of God*, s. 168.

⁴² a.g.e, s. 299.

⁴³ Carl G. Vaught, *The Journey Toward God in Augustine's Confessions: Books I-VI*, State University of New York Press, New York, 2003, s. 25, 26.

düşmüş olma konumuna ve sonra lutfu uğramaya ve nihayet zafere ulaşıp sevinme aşamalarıdır. (In via) dolaylı veya yoldaki teoloji vahiy yoluyla iletilir. (In patria) vatandaki teoloji ise vizyon ile olur"⁴⁴ Böylece tanrının tekilik ve sonsuz çeşitliliği kendisinde birleştiren tanımsız doğası üzerine konuşmak, bu ayrımın bilincinde olmaya bağlı olarak ortaya konmaktadır. Böylece tanrı hem parçada hem de bütünde bilinebilecektir.

Klasik Hıristiyan teologlarının anlayışlarını bir hac (pilgrim) teolojisi olarak değerlendiren modern teologlardan Horton, sorunun güncelliğini yinelemektedir. Ona göre de "klasik düşünceye uygun olarak biz içinde bulunduğumuz beden ve dış dünya koşulları içerisinde tanrıdan ayrı düşmüş sorunlu bir bilgiye sahibiz. Bu durumda da ya eski Hıristiyanların azizliğe yüceltilmeleri ile elde ettikleri tanrının doğru bilgisine (azizleşerek) kavuşulacak!, ya da Hıristiyan gelenekleri ve çağdaş teoloji çalışmalarını bir araya getiren bundan başka bir yol bulunacaktır"⁴⁵

Hıristiyan teologların kendi gelenekleri içerisinde tanrının bilgisine ulaştıracak bir yol bulma çabalarının öte yakasında ise ibn Arabî (1165-1240) yeryüzü ile gökyüzü, parça ile bütün, yolculukla, varmak gibi farklı bilinç durumlarını tanımlayan ayrımların ortak ilkesinin ne olduğu sorusu sormakta ve buna "arada olma" tanımı ile cevap vermektedir. Yasa'ya göre ibn Arabî'nin "arada olma"dan kastettiği karşıtları birleştiren veya ayıran bir şey değildir. O bununla "her bir kavramın karşıtını öz halinde kendi özünde taşımasını ifade etmektedir."⁴⁶ Aslında tam anlamı ile modern diyebileceğimiz bu tanımlama ile "Tanrı'nın birliği, bizi isteyen isimleri açısından, çokluktaki birliktir. Tanrının birliği, bize ve isimlere gereksinim duymaması açısından ise, özsel birliktir. Bunların her ikisine de birlik denir. Bunu bil."⁴⁷ Dolayısı ile ibn Arabî'nin düşüncelerinden hareket edersek yolda olma vatanda olmayı kendinde barındırmakta ve

⁴⁴ R. A. Müller, *Post-Reformation Reformed Dogmatics*, s. 256.

⁴⁵ Michael S. Horton, *Pilgrim Theology: Core Doctrines for Christian Disciples*, Zondervan, New York, 2013, s. 13.

⁴⁶ Metin Yasa, *Tasavvuf, "İbn Arabî'nin Arada Olmayı Anlatımı"*, İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi, (İbnü-l Arabî Özel Sayısı-2), 2009, sayı: 23, s. 107.

⁴⁷ agm, s. 100, 101.

vatanda olma da yolda olmayı içermektedir. Ona göre ‐bilmemeyi bilme tüm bilmelerin üstündedir. Nitekim bilmemeyi bilmeme de tüm bilmemelerin üstündedir.‑⁴⁸

O halde tanrının bilinmesi bilinmemesinde olduğu gibi bilinmemesi de bilinmesindedir diyebiliriz.

Tanrıya Yürüyüş; Kutsal Hac Yolculuğu

İnsanın iki ayağı üzerinde yürümesi hiç bir zaman sadece basit bir yürüme olmamıştır. Çünkü yürüyen ayakların taşıdığı yük, tanıyan ve anlayan bir zihin ve seven ve isteyen bir yürektir. İnsanlar çevre koşullarının zorlaması ve yeni geçim kaynaklarına ulaşmak gibi nedenlerle tarih boyunca farklı coğrafyalara göç ettiler. Ancak kendi varlığında en yüce olan zirveyi yolculuk boyunca açığa çıkarıp, sonra da bu değerli bilinç ve hissediş aracılığı ile yaratıcı ile buluşabilmek ve görüşebilmek için yaratıcının tecelli ettiği kutsal mekânlara yapılan hac yolculukları ise, insanın yeryüzündeki hayatının anlamlı serüvenlerinden birisidir. Hemen tüm dinlerde önemle vurgulanılan hac olgusu, kutsal bir yere ya da kutsal bir kişinin mezarına yönelik olarak gerçekleştirilen bir yolculuktur. Bu yolculuk vesilesi ile kişinin doğaüstü bir yardıma ulaşması ve şükranlarını takdim etmesi veya bir kefaret ve arınma arayışını sağlaması ya da adanmışlık ve bağlılık ruhunu ispatlaması gibi farklı hedefler gerçekleştirilmektedir.⁴⁹

Yahudiler ve Hıristiyanların Kudüs'e gerçekleştirdikleri ziyaretler, özellikle Orta Çağda yoğunlaşan Hıristiyan azizlerinin ispanyada Santiago de Coppestela ve Roma gibi yerlerdeki kabirlerine yönelik hac yolculukları, Budistlerin Budha Gotama'nın (M.Ö. 563-483) doğduğu, aydınlandığı, ilk vaazını verdiği ve tenasüh zincirinden kurtulduğu yerlere gerçekleştirdikleri ziyaretler olmak üzere farklı biçimleri söz konusu olmuştur.⁵⁰

⁴⁸ agm, s. 104.

⁴⁹ *Britannica Encyclopedia of World Religions*, Encyclopaedia Britannica, Inc, Chicago, 2006. s. 857.

⁵⁰ age, s. 857.

Dinler tarihi ve hatta tüm insanlık tarihi boyunca belli mekânlar kutsanmış, bu mekânların kendilerinde olan hususi rahmet ve kudret tecellileri ile diğer tüm mekânlardan üstün olduğuna inanılmıştır. Böylece bu kutsal mekânlar varlığı öncesiz ve sonrasız ve kendisi de mekânsız olanın aynı zamanda zaman ve mekânla olan bağlantısını gösteren kutsal yerler oldular.

Tanrının zaman ve mekânda olan tecellilerini hegleyen bir bakış açısı ile değerlendirecek olursak; tarihin akışının yükselen ivmesini şöyle tespit edebiliriz. Buna göre Musa Peygamberin ayakkabılarının çıkartılmasının istendiği ve Allah'ın kelimelerine muhatap olduğu kutsal Tuva vadisinden,⁵¹ ilahi tecellinin takat yetirilemez görkemini gerçekleştirdiği Sina dağına⁵² ve Sair'den (güney Filistin dağları) yükselen Hz. İsa'nın davetine değin⁵³; kutsanan bu mekânların, tarihsel akış içerisinde hicaz dağlarında saklı haram şehir ve kutsal ev Kâbe'ye tırmanan merdiven basamakları olduklarını söyleyebiliriz.

Hıristiyan teolojisi için oldukça önemli bulunan kutsal yolculuk kavramı İslam ilahiyatı açısından da kendine özgü bir biçimde önemle vurgulanmaktadır. Ancak bu vurguda yolculuktan çok varılacak ya da varılan hedefin öne çıkarıldığı da gözükmektedir. Her şeyden önce Kur'an'da Kâbe'nin ve içinde bulunduğu şehir Mekke'nin övgüsü yapılmaktadır.

⁵¹ "Ayakkabılarını çıkar, mukaddes Tuva vadisindesin", *Kuran, Taha*,12; "Çarıklarını çıkar. Çünkü bastığın yer kutsal topraktır". *Tevrat, Çıkış*, 5.

⁵² Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi ona hitab edince: "Ya Rabbî, dedi, göster bana Zatını, bakayım Sana!" Allah Teâlâ şöyle cevap verdi:"Sen Beni göremezsin. Ama şimdi şu dağa bak, eğer yerinde durursa sen de Beni görürsün!" Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi. Mûsâ da düşüp bayıldı. Kendine gelince dedi ki: "Sübhansın ya Rabbî. Her noksanlıktan münezzeh olduğun gibi, dünyada Seni görmemizden de münezzehsin. Bu talebimden ötürü tövbe ettim. (Ben ümmetimin içinde Seni görmeden) iman edenlerin ilkiyim!" *Kur'an, Araf*, 143.

Rab'bin görkemi Sina Dağı'nın üzerine indi. Bulut dağı altı gün örttü. Yedinci gün RAB bulutun içinden Musa'ya seslendi. Rab'bin görkemi İsraililer'e dağın doruğunda yakıcı bir ateş gibi görünüyordu. Musa bulutun içinden dağa çıktı. Kırk gün kırk gece dağda kaldı. *Tevrat. Mısırdan Çıkış*, Bab 24: 16, 17, 18, 19.

⁵³ Hak Teâlâ, Tûr-i Sina'dan ikbal edip bize Sâir'den tulû etti ve Fâran Dağlarında zâhir oldu.' *Tevrat, Tensiye*, 33, 2.

Buna göre; “İbadet yeri olarak yeryüzünde ilk önce melekler tarafından yeri belirlenen ve Hz. Âdem’in temellerini kurduğu, sonra da İbrahim (a.s) tarafından yapılan ilk bina Mekke'deki Kâbe olup, pek feyizlidir, insanlar için hidâyet rehberidir.”⁵⁴ Ayrıca bu övgü Allah’a bir ev veya mekân izafeti alegorisi ile de Allah hakkında sırf soyut düşünmeye yönelik zihin yaklaşımına bir sınır çizmektedir diyebiliriz. “Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor (şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.”⁵⁵ Bu ayette de görüleceği gibi Allah için bir ev yapılmakta ve sonrasında da bu ev ona takdim edilmektedir.

Böylece tanrının bilgisine ulaşmak için gerek metaforik anlamda yolda olma, gerekse de fiili olarak bu amaçla kutsal yolculuklar yapma geleneklerine sahip insanlara, bu yolculuğun hedeflediği amaca yine yeryüzünde tanrının seçtiği bir yerde de ulaşılabilineceği gösterilmektedir, denilebilir. Kâbe Allah için yapılan yolculuğun açık ucunun gökyüzünde değil de yine yeryüzünde kapatılabileceğini ve tanrıyı bilmenin ruhsal bir tecrübe olarak yaşanmasının genel ve açıktan imkânını göstermektedir.

Yine İslam inancında Hz. Muhammed’in göklere gerçekleştirdiği mi’rac yolculuğunun Kuran’da⁵⁶ peygamber dünyada iken gerçekleşmiş ve sonuca ulaşmış hedefe varmış bir konumda anlatılması da önemlidir. Mescid-i Aksa’dan göklere yükselerek gerçekleştirilen bu miraçla ilgili yaşananlar ise doğrudan bir görme ve duyuş biçiminde detayla vurgulanmaktadır.⁵⁷

⁵⁴ *Kur’an, Ali İmran, 96*

⁵⁵ *Kur’an, Bakara, 127*

⁵⁶ *Kuran, İsra, 1.*

⁵⁷ “Sonra yaklaştı ve iyice sarktı. Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı. O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti. Gözlerinin gördüğünü kalbi yalan saymadı... O dem ki Sidre’yi bir feyiz sarıyor, sardıkça sarıyordu. Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. Vallahi gördü, hem de Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü gördü!” *Kur’an, Necm, 8-11, 16-18.*

Yine İslam tarihi açısından son derece önemli sosyal ve siyasal bir olay olan hicret, İslâm dininin kuruluşunda o gün ki Habeşistan'a yapılan ve Medine dönemi denilen ikinci aşamayı başlatan toplu yolculuğu tanımlamaktadır.⁵⁸ Peygamberin İslam şehir devletini kurduğu bu aşamanın da büyük bir yolculukla tanımlanması son derece dikkat çekicidir. Böylece hicret, bir tür sosyal ve siyasal hac yolculuğu olarak hedeflediği sonuca varmış ve Müslümanlara bir yerden bir yere, bir zulüm veya kötülük nedeni ile sırf Allah'ın rızasını gözeterek yolculuk yapmaları anlamında geleneksel olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hicretin anlamını daha çok karşılayan kelime göçmenlik (migration) olmaktadır. İslam tarihinin teşekkülünde özellikle medeniyet ve kültürünün oluşmasında önemli rol ve katkısı olmuş bir diğer yolculuk türü de "rıhle" adı verilen İslami bilgiyi sözlüden yazılı kayda geçirmek amacıyla ilim adamlarının kaynaklara ulaşmak için yaptıkları büyük ve uzun seyahatlerdir.⁵⁹ İslam dininin zorunlu şartları arasında yer alan hac ibadeti ile beraber dinin şekillendiği ve toplumun oluştuğu döneme ait hicret ve medeniyet teşekkülünde önemli etkisi bulunan rıhle ile birlikte göz önünde bulundurulduğunda İslam'ın neredeyse tam anlamıyla mobilize olmuş bir din olduğunu bile söyleyebiliriz. Günümüzde de devam eden bu hareketlilik sosyologlara göre İslam'ın sosyolojik yönünü açıklayan, onun toplumsal durumunu anlamamızı sağlayan anahtardır.⁶⁰

İslâm dininin neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir müessese olan haccı yeniden sistematize ederek belli şartlara sahip inananlar için zorunlu bir konuma yükseltmesi, bu yolculuğu Müslümanlığın zorunlu şartlarından sayması, insan doğasının bir parçası olan yolculuğun önemle değerlendirildiğini göstermektedir.

⁵⁸ Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur. Her kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek maksadıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, kuşkusuz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. *Kur'an, Nisa*, 100.

⁵⁹ Abderrahman el Moudden, *Muslim Travellers : Pilgrimage, Migration, and the Religious Imagination*, Piscatori, James P., Eickelman, Dale F., University of California Press, 1990, Berkeley, s. 69.

⁶⁰ age, 3-5.

Sonuç:

İnsanlık tarihinin hemen her döneminde yolculuk teması etrafında pek çok düşünce ve inanç şekillenmiş, hatta milletlerin ve medeniyetlerin tesisinde de yol ve yolculuk en önemli etken olmuştur. Bu yolculuk teması etrafında kutsal amaçlarla gerçekleştirilen hac yolculuğu kavramı ise başta teolojik alanda olmak üzere yer yer felsefe tartışmalarına da konu olmuştur. Tüm bunların yanı sıra İslam dini yolculuk temasına özel bir önem atfederek, zorunlu bir hac ibadeti tayin etmiştir.

Günümüzde felsefe etkinliği Orta Çağdaki gibi kutsal ya da yüce bir amaçla bilgi ve düşünce geliştirmek ya da kişinin kendi iç dünyasında daha erdemli bir bilgeliliğe ulaşması hedefleri doğrultusunda yapılmaktadır. Bu tür hedefler felsefenin amacından sapması olarak değerlendirilmekte ve indirgemeci bir bakışla felsefe dil ve kültür gibi antropolojik somut öğelere yöneltilmektedir. Ancak yapılanlar itibarıyla felsefenin bilimi diyebileceğimiz günümüz etkinliği, felsefenin değil ama üzerinde gidilen yolun bitmesi sorunu ile karşı karşıyadır.

Teoloji açısından tanrı hakkında konuşmanın ona giden bir yolda olmayı gerektirip gerektirmediği sorunu güncelliğini korumaktadır. Orta Çağ'ın, tanrının inancın mı yoksa aklın mı konusu olduğu biçimindeki tartışması, aynı tanrının varlığına iman eden, benzer ve yakın insani değerlere sahip olan ve fakat farklı inançlara ve tarihe sahip olan din müntesiplerinin birbirlerine göre konumu üzerine odaklanmaktadır. Bu yolculukta olanların birbirlerinden alacağı şeylerin olduğu muhakkaktır.

Kaynakça

- Aquinas St. Thomas, *Love And Charity, Readings from the Commentary on the Sentences of Peter Lombard*, Trn.: Peter A. Kwasniewski, Thomas Bolin, O.S.B., and Joseph Bolin, The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 2008.
- Arendt Hannah, Kohn Jerome, *Between Past and Future*, Penguin, New York, 2006.
- Attar Farid Ud-Din, *The Conference of the Birds*, Trn.: Afkham Darbandi and Dick Davis. London: Penguin Books, 1984.
- Attar Feridüddin *Mantıku't-Tayr*, çev.: Sedat Baran. Antik Şark Klasikleri, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Auqustine Saint, (Bishop of Hippo); *The City Of God* Trns.: Marcus Dods, (Edinburg, T. & T. Clark, 1871), Stanford University Libraries, Standford, 2012.
- Beach Edward Allen, *The Potencies of God(s) : Schelling's Philosophy of Mythology*, State University of New York Pres, 1994.
- Britannica Concise Encyclopedia*, Encyclopaedia Britannica, Inc, Chicago, 2006.
- Britannica Encyclopedia of World Religions*, Encyclopaedia Britannica, Inc, Chicago, 2006.
- Bultman Rudolf, *New Testament and The Mythology and Other Basic Writings*, trn.: Schubert Miles Ogden, Augsburg Fortress Publication, Augsburg, 1987.
- Camus Albert, Srikley Ronald D., *Metaphysics and Neoplatonism*, University of Missouri Pres, Columbia, 2007.
- Coleman Simon, Elsner John, *Pilgrimage Past and Present in The World Religions*, Harvard University Pres, Cambridge, 1995.
- Eliade, Mircae, *The Sacred And The Profane: The Nature of The Religion*, New York, 1987.
- Ellwood, Robert S. *Tales of Lights and Shadows: Mythology of the Afterlife*. London, GBR: Continuum International Publishing, 2010.
- Fairfield Paul, *John Dewey and Continental Philosophy*, Southern Illionis University Press, Carbondale, 2010.
- Garry, Jane El-Shamy, Hasan M., *Archetypes and Motifs in Folklore and Literature : A Handbook*, M.E. Sharpe, Inc. New York, 2005.
- Horton Michael S., *Pilgrim Theology: Core Doctrines for Christian Disciples*, Zondervan, New York, 2013.
- Johnson Tony W., *Discipleship or Pilgimare? The Educators Quest For Philosophy*, State University of New York Press Albany, 1995.

- Marchart Oliver, "Time for a New Beginning, Arent, Benjamin and The Messianic Conception of Political Temporality", *Redescriptions: Yearbook of Political Thought and Conceptual History*, ed.: Pasi Ihalainen, Vol.: 10, Lit Verlag, Berlin, 2006.
- Moudden el Abderrahman, *Muslim Travellers : Pilgrimage, Migration, and the Religious Imagination*, Piscatori, James P., Eickelman, Dale F., University of California Press, Berkeley, 1990.
- Muller Richard Alfred, *Post-Reformation Reformed Dogmatics, Vol; 1: Prolegomena to Theology*, Baker Books, Dartmouth, 2003.
- Radin Paul, *Primitive Man As Philosopher*, Courier Dover Publications, New York, 2002.
- Vaught, Carl G. *The Journey Toward God in Augustine's Confessions: Books I-VI*, State University of New York Press, New York, 2003.
- White Kim Kennedy, McCormick, Charlie T., *An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art*, Vol.:1, ABC-CLI, LLC, Santa Barbara, 2011.
- Yasa Metin, "İbn Arabî'nin Arada Olmayı Anlatımı", *Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, (ibnü-l Arabî Özel Sayısı-2), 2009, sayı: 23, s. 91-108.
- <http://www.angelfire.com/rnb/bashiri/Poets/Attar.html> (07-2013)
- <http://incil.info/kitap/1.+Korintliler/13> (07-2013)
- <http://www.mythencyclopedia.com/Be-Ca/Birds-in-Mythology.html> (07-2013)

